

בעקבות הגידם מהמוחרקה

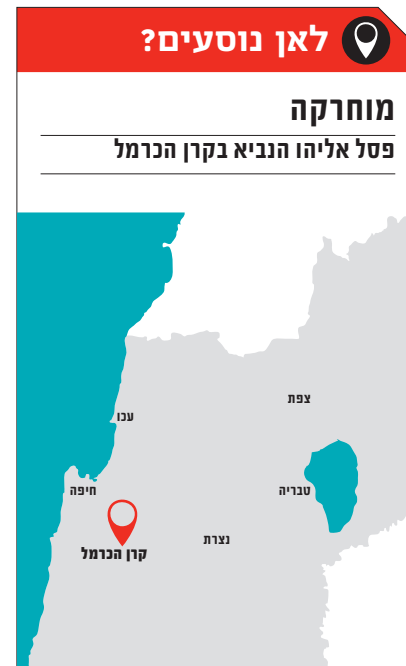
איך נקטעה ידו של אליהו הנביא מהפסל שהציבו הכרמליתים בקרן הכרמל ואיך צמחה מחדש? מסע בעקבות פרשנות המקרא בפיסול נוצרי | תמר הירדני

בחצר: אליהו הנביא, קירח ועבדקן, דורך בעוז על נביא בעל מובס כשידו הימנית מונפת באוויר עם חרב מאיימת שכבר התעקמה מרוב טבח. מיותר לציין שהנביא עוטה תלבושת כרמליתית קלסית, חגורה למותניו, גלימה מסדרית טיפוסית על כתפיו, והוא אפילו יחף כדי לרמז לשמם הקדום של בני המסדר – 'הכרמליתים היחפים'. אם עוד לא השתכנעתם שאלהיה היה חתום על תקנון המסדר, הרי שטענותיכם יסתתמו לנוכח המגן הקטן שלמרגלותיו, שעליו מופיע בבירור צלב שבתחתיתו סטלה מרים – כוכב הים – סמל הכרמליתים. אולם לא בשל האירוניה המשעשעת שבהלבשת אליהו בגלימת נזירים נוצרית התכנסנו כאן היום, אלא מפני שאם מתבוננים בתמונות המועטות של הפסל בימי המנדט הבריטי מגלים לפתע שלא מדובר כלל בפסל הניצב שם היום. הביטו למשל בחבורת הצעירים החייכנים שצולמו למרגלות הפסל במיטב מחלצותיהם הקצרצרות אי אז בשנות העשרים של המאה הקודמת. אליהו הנביא ניצב מעליהם בתנוחה מהורהרת כשידו האחת מונחת על חזהו ובידו השנייה, שלא ממש נראית לעין, אין שום חרב. הנביא גם עומד על קרקע יציבה ואין תחתיו כל נביא שקר דרוך. תמונה באיכות טובה יותר של הפסל, שצולמה ב-1947 על ידי חוקר

דתי עם פיזו קצר שלא חושש לכסח את נביאי השקר. לא בכדי הוצב הפסל דווקא שם, ולא באחד מהאתרים האחרים של הכרמליתים על הכרמל, מפני ששם, על הפסגה הקטנה הנקראת בערבית מוחרקה – מקום האש – אירע לדעתם אותו נס פלאי של אליהו ונביאי השקר. לאלה שפספסו את השיעור בכיתה על אותו אירוע מופלא, נגלה שבספר מלכים א' פרק י"ח מתואר כיצד התחרה אליהו הנביא בנביאי הבעל אֱלֹהֵי שֵׁל מִי יוֹרִיד אֵשׁ שְׁתֹּאכַל אֶת הַקֶּרֶבֶן על המזבח שהקימו בהר הכרמל, וכך יוכיח את אמיתות דתו ואֱלֹהֵי נְבִיאֵי הַבַּעַל מֵלֵאֵי הַמֶּרְצֵץ קִרְאוּ וְזַעְקוּ לַבַּעַל בַּמִּשְׁךְ יוֹם שֶׁלֹם, אֲבָל הַנִּיֹּל הָיָה כְּנֹרָא עֶסוֹק בְּאוֹתוֹ יוֹם וְלֹא שֶׁלַח אֶפְיִלּוֹ גֵץ. בניגוד אליהם אליהו נשא תפילה קצרה לקדוש ברוך הוא, הרטיב את המזבח במים כדי להרגיז את השקרנים, והופ – אש בוערת ירדה ממרומים ושרפה את הקרבן הממתין. הניצחון העצום הותיר את הצופים הרבים – עובדי ה' ועובדי הבעל – פעורי פה, וכל שנותר לאליהו לעשות היה להוריד את נביאי השקר לנחל קישון הסמוך ולהפריד באלגנטיות את ראשם מגופם בחרב חדה.

הגידם מהמוחרקה

את הסיפור הזה מתאר בצורה פלסטית למדי הפסל ההרואי שהציבו הנזירים

לאן נוסעים?

מוחרקה

פסל אליהו הנביא בקרן הכרמל

ב חצר מגור צנוע על פסגת קרן הכרמל שבדרום מזרח הר הכרמל מתנשא פסל מלא הוד של

אליהו הנביא. בניגוד לירוק הפסטורלי שסביבו, נראה אליהו כשחרבו שלופה בידו בעיצומו של התקף עצבים. המגזר הצנוע שייך למסדר הקתולי הכרמליתי שנוסד על הר הכרמל אי אז במאה ה-12 בעיקר מפני שההר זוהה במסורת כמקום שבו פעל אליהו הנביא. נזירי המסדר ראו בנביא שלנו מודל לחיקוי – קנאי

לפסל ההרואי שמוכר על ידי דורות של מטיילים קדם פסל אחר
צילום: משה כהן, פיקיוויקי

הפסל שנעלם והיה לחידה. תלמידים מצטלמים לרגלי הפסל, 1947

אם מתבוננים בתמונות המועטות של הפסל בימי המנדט הבריטי מגלים לפתע שלא מדובר כלל בפסל הניצב שם היום

היהודים, אך למרות התרברבותו לא הצליח צבא ההצלה להשתלט על עמק יזרעאל. קיבוץ משמר העמק השוכן מתחת למוחרקה עשה לקאוקג' בית ספר כשהגן בעוז על המעבר מעמק יזרעאל לפנים הארץ. צבא ההצלה העצבני תקף שוב ושוב אך נהדף בכל פעם, עד שקאוקג' התחיל לתהות בקול מהו אותו כוח מסתורי השומר ומגן על היהודים. ערבי זקן מתושבי המקום גילה את אוזנו שמעל לקיבוץ ניצב פסל של נביא יהודי, וכל עוד חרבו מונפת אין לו שום סיכוי נגד היהודים, יען כי א-ללה שומר עליהם כפי ששומר עליהם כאשר ידיו של משה היו מורמות אל על.

ארץ ישראל האגדי יהודה זיו, מציגה לנו בתקריב מרהיב את אליהו בגלגולו הרגוע, אחרי שני קפה תורכי, ואפשר להתרשם היטב מכף היד שעל החזה, ובעיקר, אויה, מהיעדרה הטראומטי של היד השנייה הקטועה כגדם.

ביורר מעמיק מעלה שהתמונות לא משקרות. אכן היה פסל ישן, אלא שנסיבות היעלמותו, ובעיקר גורל ידו הקטועה, לוטות בערפל. זקני הכרמל מספרים כי גורל ידו של אליהו הראשון נחרץ כאשר פלשו לארצנו כוחות צבא ההצלה הערבי של הגנרל פאוזי קאוקג' במלחמת העצמאות. הגדודים פשטו על הגליל והעמקים ואיימו על היישובים

הוא היה אויב מר של היישוב, אך היעלמות הפסל אינה באשמתו. פאוזי קאוקג'י אוצר תמונות הפלמ"ח

ארזתם לבד?

◀ המסדר הכרמליתי נחשב לאחד המסדרים העתיקים בעולם שעדיין פעיל והוא מתהדר באתרים אחדים בכרמל ובראשם מנזר סטלה מריס שהוא מרכז העולמי. את הסניף הצנוע בקרן הכרמל הקים המסדר ב-1867 על חורבותיו של מבנה מהמאה ה-12 שזוהה כמזבח אליהו. על גג המבנה הפתוח לקהל ישנה תצפית נהדרת על עמק יזרעאל, שבפירוש לא מיועדת לסובלים מפחד גבהים.

◀ יהודה זיו סובר שההבדל המהותי בין פסל אליהו הנביא הראשון לפסל שני הוא שהשני מתאר את אליהו בעיצומה של חמת הזעם וההרג, ואילו הראשון מתאר את אליהו המבויש אחרי 'השטיפה' שחטף מהקדוש ברוך הוא על זה שהוא עצבני מדי: "לא בָּרוּךְ ה' ... לֹא בָרַעַשׁ ה' ... לֹא יִט, י"א-י"ב). במאמרו - הנגיש במרששת - הוא מסביר שהפסל הראשון מבטא את אליהו בתפיסה היהודית המפויסת, בעוד שהשני מייצג את אליהו בתפיסה הנוצרית הלוחמנית.

צולם כזכור כבר ב-1947. אז עם כל הכבוד לאגדות עם, מי באמת גדע לאליהו הראשון את היד ומתי ולאן הוא נעלם? את התשובה לשאלה הראשונה מצא לא אחר מאשר יהודה זיו, אשר אחרי חקירות וניג'וסיס רבים גילה שהצרות התחילו כבר בהתחלה, או יותר נכון - עוד לפני ההתחלה. מסתבר שהפסל הוזמן על ידי הכרמליתים מפסל אלמוני בגרמניה שיצר אותו באבן נטף נחלים (טרוורטין) נקבובית, המצויה בשפע בבוואריה. הפסל הגיע ארוז וחגיגי בארגו עץ כבד אל המנזר בקרן הכרמל ב-1914, אלא שעוד לפני שהספיקו הנזירים לקרוע את העטיפה ולהציב את הפסל במקום פרצה מלחמת העולם הראשונה וטרפה את הקלפים. כל יושבי מנזרי הכרמל הונסו על ידי חיילים תורכים ששים אלי קרב וביזה

קאוקג'י לא המתין אפילו רגע. עוד באותו יום עלתה פלוגה של צבא ההצלה על חצר המוחרקה וניתצה בחדווה לרסיסים את ידו של אליהו האוחזת בחרב. כשהתקבלה הידיעה במטהו של קאוקג'י חודשה ההסתערות על קיבוץ משמר העמק ועל שאר יישובי העמק, אך כמו שידיו של משה לא עושות מלחמה, כך גם ידו של אליהו. כוחות צבא ההצלה נחלו מפלה אחר מפלה, עד שלקאוקג'י נשבר והוא חזר הביתה מובס ומבואס.

קאוקג'י זנאי

הכל יכול היה להיות טוב ויפה אלמלא בעיה היסטורית אחת קטנה: כוחות צבא ההצלה של קאוקג'י חצו לראשונה את הדיוטי פרי בדרך אלינו בינואר 1948, בעוד שהצילום ההיסטורי שצילם יהודה זיו, המנציח את אליהו בגלגולו הגידם,

שראו בקתולים בני חסותה של צרפת – נתניי אויב. הפורעים פשטו על מנזר המוחרקה, ואחרי ששדדו אותו והסבו לו נזק רב הם פנו לטפל במנעול שעל ארגז העץ הכבד שקרץ להם כמטמון זהב. אפשר רק לתאר את הקריזה שפשטה בין הנוכחים בחדר כשבמקום מטמון זהב מצמץ לעומתם נביא זקן ומפהק שתהה האם הגיע כבר הזמן לקום. לא פלא שבו במקום הם כרתו בחמת זעם את ראשו ואף ניפצו לקינוח את ידו הימנית. שנים חלפו, המנזר נותר בהריסותיו, ואחרי המלחמה שבו החבר'ה ומצאו את אליהו המנותץ בלי ראש ובלי יד. אחרי עזרה ראשונה דחופה ותקופת התאוששות, שכללה את איתור הראש הכרות בתחתית בור מים סמוך, הוצב הפסל בחצר בלי יד, שכן זו לא נמצאה מעולם ולא ידוע אם החזיקה חרב, אחזה כוס תה או נופפה באדיבות לקהל.

בעקבות הפסל הנעלם

כך עמד הפסל במשך שנים, ותועד כאמור על ידי מבקרים ומשוטטים, עד שב־1956 הגיעה למקום כיתת שיעור

מולדת ועמדה עם המורה הנדהם מול אליהו הנביא החדש והעצבני עם החרב ביד. המורה היה לא אחר מאשר יהודה זיו, שתבע מיד לדעת מה קרה לאליהו הראשון אך נתקל בשתיקת מבוכה מצד הנזירים במקום. כן, זה פסל חדש, ולא, אין להם מושג לאן נעלם הפסל הישן:

בבואי לכאן עם חניכיי לא מצאתי עוד, להפתעתי, את פסלו הגידם של אליהו. הכרמליתים החלו אז לשפץ את מנזרם, וגדר חדשה נבנתה סביב חצרו. בחצר הוצב פסל אחר, המוכר מאז לכל המטיילים במקום: אליהו נראה בו מניף חרב מעוקמת ורחבת להב בשמחת ניצחון ריקה, כשרגלו נשענת על גופת אחד מנביאי הבעל. הוזה אליהו שלנו? מיהרתי לפיכך להתריע על כך ברשימה מפרי עטי ... זו נסתיימה במשאלת לב תמימה: "ראוי היה שייתן מישהו את דעתו לברר היכן מצוי עתה הפסל הקודם שנפסל, על מנת להשיבו אל כנו" (יהודה זיו, "פסלי אליהו הנביא בקרן כרמל (אל מחרקה) – גלגולי מסורות והרהורים", 'מחקרי יהודה ושומרון י"ט', עמ' 161).

הפסל החדש מציג את אליהו הלוחם ולא את אליהו המקשיב לקול דממה דקה

צילום: משה כהן, פיקוויקי

הפסל המקורי יצא לגמלאות
והוא מחזיק חבלי כביסה בחצרו
של האמן נג'יב נופי
צילום: יהודה דין

ג'יבאל אשר בצלעו של רכס עילוט,
נשקפת על העיר כנסיית ישוע הנער
... לימים, שעה שטיילתי עם חנצ'ו
בנצרת, הולכתי אותה מטבע הדברים
גם לכאן. בעודנו צופים מן המרפסת
רחבת הידיים של המנזר במראה
המרהיב של נצרת, כנסיותיה ואתריה,
נגלה לפתע לעינינו לרגלי המנזר,
בדרום מערב, פסלו הישן של אליהו
כשהוא ניצב בחצר בית סמוך (שם,
עמ' 165).

זיו ירד מיד מהמרפסת ורץ בין
הסמטאות כדי לאתר את חצר הבית שבו
הסתתר מפניו אליהו הראשון במשך
שנים. מה רבה הייתה תדהמתו כשגילה
שזהו ביתו של נג'יב נופי, הפסל שעיצב
את אליהו השני. אחרי התנשמות קלה,
שהורגעה בכוס מים ובאירוח לבבי,
שמע זיו כי משפחת נופי קיבלה את
הפסל הגידם המושמש במתנה מהמנזר,
ומאז הוא יושב בגמלאות אצלה בחצר
ואפילו עוזר קצת ומחזיק על צווארו
את חבל הכביסה. אחרי שראה שהפסל
מבסוט בדיור המוגן חזר בו זיו מקריאתו
להשיב את הפסל אל כנו במוחרקה,
וכך נותר אליהו הראשון להשתוף בנחת
בנצרת עד עצם היום הזה. ם

בשנים שחלפו הצליח זיו לגלות כי
במסגרת שיפוץ המנזר החליט מי
שהחליט שדמותו הנוגה של אליהו
מראשית המאה זה כבר לגמרי פאסה,
ולכן שכר את שירותיו של נג'יב נופי,
פסל מנצרת, כדי שיעצב אליהו חדש
ושטוף חרון באבן גיר לבנה ובוהקת.
הפסל החדש ניצב עד היום במקומו,
ורוב הקהל לא יודע שהוא בכלל מעוות
השידורים השנייה. אלא שזיו לא ויתר
ובמשך קרוב לעשרים שנה הוא חיפש
בקדחתנות את הפסל הראשון האבוד,
עד שיום אחד, כשטייל עם ידידתו חנה
(חנצ'ו) בכור בנצרת, זכה לגילוי אליהו:

בדרך מקרה, או בזכותו של התשבי,
עלה בידי לאתר את 'הפסל שנפסל'.
בצפונה של נצרת, בצד דרך ראוס אל

תמר הירדני
מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ
ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה
ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים
וסופרת ילדים

מודיעין שלום

איפה לאכול

◀ המטבח של נורה

רחוב 6, דלית אליכרמל
כשר, בשרי, 053-9345145

◀ הקובה

התמר 2, קניון דרכים, יקנעם
כשר, בשרי, 04-8266222

◀ קפה קפה

הצפצפה 1, רמת ישי
כשר, חלבי, 6181226-04

עוד באזור

פארק נשר

רחוב הכלניות, נשר
כניסה חופשית

פארק הכרמל

כניסה חופשית, 04-8228983

גן לאומי בית שערים

אתר ארכאולוגי מתקופת המשנה
כניסה בתשלום, 04-9831643